

En la convocatòria de 2023 per a la trobada del GEE es va proposar de lema per a la presentació de comunicacions «Les formes breus en l'etnopoètica». Com sol ser habitual, es formulava un enunciat intencionadament obert a fi que pogués permetre acollir després, sense estridències, un conjunt de treballs el més variat possible quant a contingut. En aquest cas es fa referència a un concepte susceptible d'interpretacions diverses, ja que, en definitiva, què és una «forma breu» en l'etnopoètica?

D'entrada podem dir que la brevetat formal és un dels paràmetres que es tenen en compte a l'hora de definir algun gènere etnopoètic. Així, per exemple, la fórmula té la brevetat com una de les característiques més destacades, com assenyala Carme Oriol en la descripció que en dedica en el llibre *Introducció a l'etnopoètica*:

la fórmula és un mot o una expressió breu que admet poca possibilitat de variació. És un gènere no-narratiu. [...] El caràcter metafòric i extraordinàriament sintètic d'aquestes unitats lingüístiques fa que puguin situar-se dins del mode simbòlic (Oriol 2002: 89).

En efecte, les diferents expressions que s'integren dins aquest gènere estan construïdes generalment amb una estructura lingüística mínima —entre la paraula, l'oració i el text breu—. Seguint Oriol (2002: 89-102), podem esmentar el motiu local, la fraseologia, la parèmia, l'endevinalla, l'embarbussament, el xibòlet, la fórmula rimada...

No obstant això, hi ha altres materials etnopoètics classificats dins d'altres gèneres que coincideixen amb aquesta mateixa característica formal de ser breus o concisos, per exemple, els acudits o les «cançons curtes», i que no necessàriament solen ser considerats entre els «gèneres breus» pròpiament dits. Des d'aquest punt de vista cal dir que no és fàcil destriar el que pot considerar-se breu en etnopoètica: per exemple, la frontera entre el que es té per «llarg» o «curt» en el cançoner presenta certes dificultats de delimitació, com veurem en el treball de Josep Nicolau. Així mateix, no hem d'oblidar el caràcter un tant aleatori que pot tenir el concepte de «brevetat» si considerem la possibilitat que la mida formal no siga un factor que depenga totalment de l'estructura del text sinó ben sovint de circumstàncies lligades a la transmissió. Així, per exemple, pel que fa a les rondalles, hi ha el factor del context de la transmissió i de l'estil narratiu del contaire, que pot influir en una producció de materials més o menys concisos.

Encara en relació amb les dificultats que suposa classificar aquests textos segons l'extensió, cal destacar el fet que s'hagen dedicat treballs monogràfics a la recopilació de materials amb l'etiqueta de pertànyer a la secció dels

«gèneres etnopoètics breus» en català. És el cas dels reculls a cura d'Hèctor Moret titulats, per una banda, *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa* (3: Gèneres menors de la literatura popular) (1995) i, per altra banda, *Bllat colrat! Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça* (3: Gèneres etnopoètics breus no musicals) (1997). En aquest sentit, és significatiu el canvi de «menors» a «breus» quant a la designació dels textos registrats, ja que sens dubte és un factor que ajuda a una consideració més positiva dels gèneres representats, que no necessàriament s'han d'oposar a altres manifestacions etnopoètiques «majors» o suposadament més prestigioses. De fet, poques d'aquestes expressions folklòriques han gaudit de l'atenció dels investigadors o s'han vist privilegiades per un reflex en col·leccions o intertextualitzades en obres escrites des d'antic, llevat potser del cas de la paremiologia, i, en menor grau, de l'enigmística (remetem als estudis monogràfics de Maria Conca, *Paremiologia*, 1987, i M. Margarida Bassols, *Lenigmística popular*, 1991). En aquest sentit s'hauria de destacar, ben contràriament, la importància de les parèmies i de les endevinalles o enigmes com a manifestacions culturals de primer ordre, no només pel fet de representar una tradició que ha perviscut des de l'antiguitat en produccions adscrites als àmbits literari, religiós i sapiencial, com podem deduir, per exemple, a través del treball de Rafael Beltran i Amparo Rico, sinó també pel fet d'estar vinculades a funcions de tanta transcendència com la transmissió del saber en un context cultural d'expressió oral, com podem observar en l'article d'Àlicia Castelló i Francesca Cano dedicat als mimologismes.

Del recull de Moret (1997: 7-8) volem destacar la proposta de determinar uns criteris per a la selecció dels textos etnopoètics que es consideraran dins l'apartat dels «gèneres breus». L'autor distingeix els tres punts següents:

- 1) textos d'escassa extensió;
- 2) textos versificats que no s'inclouen en l'apartat del cançoner perquè «són cantats amb un to musical molt senzill —o simplement salmodiats o recitats»;
- 3) textos versificats determinats per funcionalitat molt determinada, com «aconseguir alguna cosa a través dels suposat poder de la paraula (oracions i encantalls), informar (crides de carrer), instruir (moixaines i jocs de falda) o befar-se (pseudo-oracions, corrandelles i rims d'escarni)».

El grau d'idoneïtat dels criteris en algun cas podria ser discutible, i el mateix autor assumeix la possibilitat que hi haja divergències quant a la consideració d'alguns dels materials presentats, ja que per damunt de tot hi ha un objectiu a favor de l'operativitat: «no es tracta d'ajustar-nos a classificacions massa rigoroses, sinó més aviat a donar a conèixer diferents mostres, com més millor, de la literatura popular». Aquest afany divulgador explica

que en el seu recull es tinguen en consideració determinades expressions populars que convergeixen amb el camp de la lingüística, com les locucions, «que si bé formen part del tot de la lexicologia, comparteixen la vivesa de la creació literària amb els gèneres menors de la literatura popular *stricto sensu*» (Moret 1995: 11). De fet, des del vessant de la disciplina de la fraseologia, es dilueixen els límits entre el folklore i la lingüística en considerar les parèmies i les locucions entre les «unitats fràsiques» (o fraseològiques) utilitzades en la comunicació verbal o escrita, com podem veure, per exemple, en el llibre de Maria Conca i Josep Guàrdia *La fraseologia. Principis, mètode i aplicacions* (2014).

Però no és el nostre objectiu ni molt menys arribar a unes conclusions sobre les qüestions suara formulades pel que fa a la delimitació dels gèneres de literatura oral o de l'abast de les disciplines d'estudi. Al contrari, ens complau mamprendre la presentació de la majoria de les aportacions que es presentaren a l'entorn de les formes etnopoètiques breus en la XVIII Trobada del Grup d'Estudis Etnopoètics, que tingué lloc els dies 3 i 4 de novembre de 2023 a Castelló de la Plana. Els treballs es refereixen a qüestions variades relacionades amb la qüestió proposada, en els quals a grans trets podem distingir diferents línies temàtiques.

Una part dels estudis es dediquen a subgèneres adscrits sota el mantell de la fórmula (Oriol 2002: 89), es tracta d'expressions etnopoètiques que no són cantades. Així, tracten el gènere de les endevinalles els articles de Cosme Aguiló, que estudia una col·lecció d'endevinalles recopilades a punts de Mallorca i Eivissa, i de Rafael Beltran i Amparo Rico, que presenten un estudi sobre les nou endevinalles més antigues documentades de la tradició catalana, identificades en un document medieval contingut en el *Cançoner Vega-Aguiló*. Àlicia Castelló i Francesca Cano en el treball «De quan els animals i les coses parlaven...» fan una caracterització del gènere del mimologisme a partir de mostres de la tradició valenciana, analitzant-ne les formes, les funcions i els contextos d'ús. Joan-Lluís Monjo proposa una reflexió a propòsit de la naturalesa i de la consideració del xant a través d'exemples procedents de bona part del domini lingüístic català. Josefina Roma reflexiona entorn de les dites tòpiques partint d'una antologia de materials que suposem procedents de l'àrea lingüística del català nord-occidental i de l'Alt Aragó.

Un àmbit també tingut en consideració és el cançoner. Sobre les gloses i les cançons tracta el treball de Bàrbara Duran, que se centra en la figura i el repertori d'una informant entrevistada en una Missió de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, amb reflexions a l'entorn de la vinculació que hi ha entre les circumstàncies vitals dels informants i els seus repertoris. Tracten qüestions relacionades amb el folklore infantil els articles d'Àlicia

Castelló i Francesca Cano «Tenim un cos...», en què es presenten i analitzen mostres del gènere dels jocs de falda que semblen procedents de la tradició oral valenciana, i de Francesc Vicens, que aborda el tema dels repertoris, dels usos i de les funcions de les cançons que canten els infants en el context cultural actual.

Una qüestió interessant en l'estudi de la literatura de tradició oral és la possibilitat que els textos folklòrics puguin integrar en la seua estructura formes de gèneres etnopoètics de menor extensió, com succeeix amb la rondalla. Sobre el tema de la presència de gèneres breus en l'execució de les rondalles tracten precisament els estudis de M. Magdalena Gelabert i Caterina Valriu. La primera es refereix a les fórmules de caràcter màgic documentades en l'*Aplec de rondaies mallorquines* d'Antoni M. Alcover, manifestades a través de diverses tipologies, com els encanteris o els conjurs. La segona centra l'atenció en l'estudi de les fórmules rimades que marquen l'inici i l'acabament de les rondalles del corpus alcoverià.

Una part dels estudis es dedica a l'anàlisi de materials etnopoètics procedents de fonts escrites de caràcter folklòric o literari. És el cas del treball de Josep Nicolau, que es dedica a la presentació del variat contingut etnopoètic que es pot extreure del llibre *Filologia de Calendario* (1903) d'Antoni M. Penya i Mn. Ildefons Rul-lan i focalitza l'atenció en el cançoner. Així mateix, Carme Rubio i Xavier Roviró aprofundeixen en l'estudi de la personalitat literària de Jacint Verdaguer fent una anàlisi de la riquesa expressiva d'arrel popular que traspua de l'obra *En defensa pròpia* a través de les unitats fraseològiques documentades: locucions verbals, parèmies, expressions i diversos recursos retòrics.

Comptat i debatut, el volum que ara presentem fa un recorregut per diferents gèneres de l'etnopoètica, sense ometre ni el cançoner ni la rondallística, però sense oblidar tampoc la presència de formes específicament breus. Un dels aspectes destacables d'alguns dels treballs aplegats és el fet que les unitats analitzades es troben inserides en una forma més gran que actua com a canemàs o contenidor de les peces més menudes. Ho hem pogut comprovar en els estudis que Gelabert i Valriu dediquen a l'obra rondallística d'Alcover, o en el treball de Rubio i Roviró sobre les unitats fraseològiques d'*En defensa pròpia* de Jacint Verdaguer. En darrer terme, una de les característiques d'aquestes formes breus és la seua dimensió lexicosemàntica: sovint, desenvolupen recursos molt lligats a la creació i experimentació amb els mots, la qual cosa incideix no poques vegades en la funció poètica del llenguatge. En aquesta mateixa línia, els dos estudis dedicats a l'enigmística, és a dir, els capítols d'Aguiló i de Beltran i Rico, també permeten ponderar la vinculació que tenen les endevinalles amb altres gèneres de la tradició literària que ens precedeix.

Si ens fixem concretament en les endevinalles estudiades per Beltran i Rico, hem de dir que poden considerar-se en conjunt com una còpia exempta i, en certa manera, descontextualitzada d'un passatge derivat de la *Historia Apollonii regis Tyri*, una novel·la llatina que a l'edat mitjana fou traduïda i adaptada a diverses llengües, també al català, tot i que en la nostra llengua només se n'han conservat dos fragments. Al seu torn, l'obra llatina que fa de model va extreure les endevinalles en qüestió d'una altra obra anterior, els *Aenigmata* de Symphosius. Per tant, la *Historia Apollonii regis Tyri* és una obra extensa i prestigiosa que fa de contenidor d'unes endevinalles que extreu d'una font precedent, però que amb el pas del temps acabaran essent també extretes del canemàs narratiu de la història d'Apol·loni, fins al punt d'acabar transmetent-se de manera independent i atènyer els mitjans de difusió propis de la tradició oral. És evident, doncs, que parlar de les formes breus de l'etnopoètica és abordar qüestions complexes, com és la transmissió, adaptació, contaminació i segregació de seqüències breus en diferents motlles i gèneres literaris que han deixat la seua petjada en èpoques i llocs molt distants. Amb el volum que ara presentem, el lector curiós gaudirà de la lectura i podrà descobrir, en les formes breus de l'etnopoètica, aquesta enorme complexitat de relacions i d'estímul.

Joan-Lluís Monjo
Joan Mahiques